JAMIYAT TARAQQIYOTIDA TARBIYANING AHAMIYATI

Alimqulova Durdona O‘razali qizi

Toshpo‘latova Zuhra O‘ktam qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

35-24 guruh talabalari

Fan: Milliy g‘oya, ma’naviyat asoslari va huquq ta’limi

E-mail: alimqulovadurdona64@gmail.com

tel.: 93 297 32 05

Annotatsiya. Mazkur maqolada tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Tarbiya shaxsni shakllantiruvchi, jamiyatning ma’naviy salohiyatini belgilovchi va avlodlar vorisiyligini ta’minlovchi asosiy omil sifatida yoritiladi. Maqolada Sharq mutafakkirlari va jadid ma’rifatparvarlarining tarbiya haqidagi qarashlari, oila, ta’lim muassasalari va mahalla hamkorligi, shuningdek, Yangi O‘zbekiston sharoitida yosh avlod tarbiyasiga oid davlat siyosati ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida tarbiyaning iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy taraqqiyotning ajralmas poydevori ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tarbiya, jamiyat taraqqiyoti, ma’naviyat, milliy g‘oya, oila, ta’lim, yoshlar, qadriyatlar, huquqiy madaniyat.

KIRISH

Har qanday jamiyatning kelajagi uning yosh avlodi qanday tarbiya topayotganiga bog‘liq. Iqtisodiy qudrat, fan va texnika yutuqlari, zamonaviy infratuzilma insonning ma’naviy dunyosi, axloqiy qarashlari va huquqiy ongi bilan uyg‘unlashgandagina haqiqiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Shu sababli tarbiya qadim zamonlardan buyon falsafa, pedagogika, sotsiologiya va huquqshunoslik fanlarining diqqat markazida bo‘lib kelgan.

Bugungi globallashuv davrida axborot oqimi nihoyatda tezlashdi, yoshlar turli g‘oyaviy ta’sirlar ostida qolmoqda. Bunday sharoitda tarbiya masalasi faqat oila yoki maktabning ichki ishi emas, balki butun jamiyat va davlatning ustuvor vazifasiga aylanadi. Birinchi Prezident Islom Karimov ta’kidlaganidek, ma’naviyat insonning ichki dunyosini, uning ruhiy olamini boyitadigan, uni yuksaltiradigan kuchdir [3]. Prezident Shavkat Mirziyoyev ham yoshlar tarbiyasini davlat siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilab, uni Yangi O‘zbekiston qurilishining poydevori deb hisoblaydi [4].

Maqolaning maqsadi tarbiyaning mohiyatini ochib berish, uning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyatini tarixiy meros va zamonaviy davlat siyosati nuqtai nazaridan asoslash hamda tarbiya samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

1. TARBIYANING MOHIYATI VA JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI

Tarbiya keng ma’noda shaxsga muntazam, maqsadli va rejali ta’sir ko‘rsatish orqali uni jamiyat hayotiga tayyorlash, unda ijtimoiy tajriba, axloqiy me’yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor madaniyatini shakllantirish jarayonidir. Ta’lim shaxsga bilim, ko‘nikma va malaka bersa, tarbiya bu bilimlarni qanday maqsadda va qanday axloqiy me’yorlar doirasida qo‘llashni belgilaydi. Shuning uchun ta’lim va tarbiya bir-biridan ajralmas, ammo o‘zaro bir-birini to‘ldiruvchi jarayonlardir.

Tarbiyaning jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, tarbiya ijtimoiy vorisiylikni ta’minlaydi: har bir avlod o‘zidan oldingi avlodlar yaratgan moddiy va ma’naviy boyliklarni, urf-odat va qadriyatlarni tarbiya orqali qabul qiladi hamda keyingi avlodga yetkazadi. Tarbiya uzilgan joyda tarixiy xotira susayadi, milliy o‘zlik yo‘qola boshlaydi.

Ikkinchidan, tarbiya iqtisodiy taraqqiyotning muhim omilidir. Zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitali, ya’ni kishilarning bilimi, mehnatsevarligi, halolligi va mas’uliyat hissi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Tarbiya ko‘rgan, mehnatni qadrlaydigan,

kasbiga sadoqatli kadrlar iqtisodiy islohotlarning haqiqiy bunyodkoridir. Korrupsiya, poraxo‘rlik, ishga loqaydlik kabi illatlar ko‘pincha qonunchilik kamchiligidan emas, balki tarbiyadagi bo‘shliqdan kelib chiqadi.

Uchinchidan, tarbiya ijtimoiy barqarorlik va tinchlikni mustahkamlaydi. O‘zaro hurmat, bag‘rikenglik, millatlararo va dinlararo totuvlik tuyg‘ulari tarbiya jarayonida shakllanadi. Ko‘p millatli va ko‘p konfessiyali O‘zbekiston uchun bu tamoyil ayniqsa dolzarbdir. To‘rtinchidan, tarbiya shaxsning huquqiy madaniyatini oshiradi. Qonunga hurmat, huquq va burchlarning birligini anglash, fuqarolik mas’uliyati kishida erta yoshdan shakllantirilsa, huquqbuzarliklarning oldi olinadi va huquqiy davlat qurilishi mustahkamlanadi.

Beshinchidan, tarbiya milliy g‘oya va mafkuraviy immunitetni shakllantiradi. G‘oyaviy bo‘shliq paydo bo‘lgan joyni zararli, begona g‘oyalar egallashi mumkin. Yosh avlodda vatanparvarlik, milliy iftixor, ona tilimiz, tarixiy meros va davlat ramzlariga hurmat tuyg‘usi mustahkam bo‘lsa, ular turli mafkuraviy tahdidlarga nisbatan chidamli bo‘ladi.

2. SHARQ MUTAFAKKIRLARI VA JADIDLARNING TARBIYA HAQIDAGI QARASHLARI

O‘zbek xalqining ma’naviy merosida tarbiya masalasi har doim yuksak o‘rin tutgan. Markaziy Osiyo allomalari insonni komillikka yetaklovchi tarbiya tizimini yaratgan. Abu Nasr Forobiy o‘zining “Fozil odamlar shahri” asarida jamiyat farovonligi uning a’zolarining axloqiy kamolotiga bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Uning fikricha, baxt-saodatga erishish uchun inson bilim bilan birga yaxshi xulq-atvorga ham ega bo‘lishi lozim, fozil jamiyat esa fozil kishilardan tarkib topadi [7].

Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” dostonida adolat, aql-zakovat, qanoat va to‘g‘rilik kabi fazilatlar davlat boshqaruvi hamda inson saodatining asosi sifatida tasvirlanadi [9]. Alisher Navoiy esa o‘z asarlarida, jumladan “Mahbub ul-qulub” va “Hayrat ul-abror”da, inson kamolotining mezonini ilm, halollik, saxovat, mehr-oqibat va

xalqqa xizmat qilishda ko‘radi [8]. Navoiy uchun tarbiya shaxsni o‘zgalar dardiga sherik bo‘lishga, el-yurt manfaatini o‘z manfaatidan ustun qo‘yishga o‘rgatadigan jarayondir.

XX asr boshida jadidchilik harakati vakillari tarbiya masalasini millat taqdiri bilan bevosita bog‘ladilar. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarbiyani “biz uchun yo hayot-mamot, yo najot-halokat, yo saodat-falokat masalasidir” deb baholagan [6]. Bu so‘zlar tarbiyaning millat hayotidagi hal qiluvchi ahamiyatini ifodalovchi chuqur ilmiy xulosa sifatida bugun ham o‘z kuchini yo‘qotmagan. Avloniy tarbiyani jismoniy, aqliy, axloqiy va diniy yo‘nalishlarga ajratib, ularning uyg‘unligi barkamol insonni shakllantirishini ko‘rsatgan. Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Munavvar qori Abdurashidxonov kabi jadid ziyolilari ham zamonaviy maktab va to‘g‘ri tarbiya orqali xalqni jaholatdan qutqarish mumkin, degan g‘oyani targ‘ib qilganlar.

Shunday qilib, tarixiy meros tarbiyani nafaqat shaxsiy, balki umummilliy vazifa deb biladi. Bu qarashlar bugungi kunda ham dolzarb bo‘lib, zamonaviy tarbiya tizimi uchun mustahkam nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

3. TARBIYA TIZIMINING ASOSIY BUG‘INLARI: OILA, TA’LIM MUASSASASI VA MAHALLA

Tarbiya jarayoni bir necha ijtimoiy institutlarning hamkorligida amalga oshadi. Ularning eng muhimi oila hisoblanadi. Bola dastlabki axloqiy tushunchalarni, muomala madaniyatini, katta yoshlarga hurmat va kichiklarga izzat-ikromni oilada o‘rganadi. Ota-onaning shaxsiy namunasi har qanday nasihatdan kuchliroq ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois mustahkam, ma’naviy sog‘lom oila jamiyat barqarorligining birlamchi kafolati sanaladi.

Ikkinchi muhim bug‘in ta’lim muassasalaridir: maktabgacha ta’lim tashkilotlari, maktablar, kollej va litseylar, oliy ta’lim muassasalari. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda (2020-yil 23-sentyabrdagi O‘RQ-637-son) ta’lim va tarbiyaning uzviyligi tamoyili belgilab qo‘yilgan, ta’lim jarayonida yoshlarni vatanparvarlik, insonparvarlik, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash muhim vazifa sifatida ko‘rsatilgan [2]. Bu bilan tarbiya alohida fan yoki tadbirlar bilan cheklanmay, butun ta’lim jarayoniga

singdirilishi lozimligi uqtirilgan. O‘qituvchining shaxsiy fazilatlari, uning kasbiy axloqi va yoshlar bilan munosabati ham tarbiyaviy ta’sirning muhim vositasidir.

Uchinchi bug‘in mahalla institutidir. Mahalla o‘zbek xalqining o‘ziga xos ijtimoiy-ma’naviy qadriyati bo‘lib, u avlodlararo aloqani, o‘zaro yordam va qo‘ni-qo‘shnichilik an’analarini saqlab keladi. Mahalla muhitida yosh avlod jamoa bilan yashash, jamoat manfaati uchun mas’ul bo‘lish tajribasini egallaydi. Oila, ta’lim muassasasi va mahallaning birgalikdagi, bir-birini takrorlamaydigan va bir-biriga zid bo‘lmagan tarbiyaviy faoliyati eng yuqori samara beradi.

So‘nggi yillarda ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar tarbiyaning to‘rtinchi, tobora kuchayib borayotgan omiliga aylandi. Internet imkoniyatlari bilan bir qatorda zararli kontent, “ommaviy madaniyat” namunalari va yolg‘on axborot xavfi ham ortdi. Shu bois yoshlarda media-savodxonlik, axborotni tanqidiy baholash va o‘zini himoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirish zamonaviy tarbiyaning ajralmas qismiga aylanmoqda.

4. TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO‘LLARI

Tarbiyaning ahamiyatini hisobga olgan holda, uning samaradorligini oshirishga qaratilgan quyidagi taklif va tavsiyalarni bildirish mumkin. Eng avvalo, tarbiya jarayonida namuna tamoyilini ustuvor qo‘yish lozim. Yoshlar so‘zdan ko‘ra amalga ko‘proq ishonadi, shuning uchun ota-ona, ustoz, rahbar va jamoat arboblarining shaxsiy xulq-atvori tarbiyaning eng ishonchli vositasi hisoblanadi.

Ikkinchidan, tarbiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unligini ta’minlash kerak. O‘z tarixi, madaniyati va merosini yaxshi bilgan yosh boshqa xalqlar madaniyatiga ham hurmat bilan qaraydi va zamonaviy dunyoda o‘z o‘rnini topa oladi. Uchinchidan, tarbiyani yoshlarning qiziqishlari va zamonaviy talablariga moslashtirish zarur: ijodiy to‘garaklar, volontyorlik, sport musobaqalari, intellektual o‘yinlar, ilmiy-amaliy loyihalar yoshlar ma’naviyatini boyitishning samarali shakllaridir.

To‘rtinchidan, huquqiy tarbiyani kuchaytirish talab etiladi. Yoshlarni qonunlar bilan tanishtirish, ularda huquqiy ong va huquqiy madaniyatni shakllantirish, huquqbuzarliklarning oqibatlari haqida real misollar asosida tushuncha berish jamiyatda qonun ustuvorligini ta’minlaydi. Beshinchidan, oila, maktab, mahalla va jamoat tashkilotlari o‘rtasida yagona hamkorlik tizimini yaratish, ularning faoliyatini muvofiqlashtirish lozim.

XULOSA

Yuqoridagilarni umumlashtirib, quyidagi xulosalarga kelish mumkin. Birinchidan, tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo‘lib, u avlodlar vorisiyligini, ijtimoiy barqarorlikni va milliy o‘zlikni saqlab qolishni ta’minlaydi. Ikkinchidan, Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Navoiy hamda Avloniy kabi mutafakkirlarning merosi tarbiyani shaxsning komilligi va jamiyatning farovonligi bilan bog‘lovchi boy nazariy asos yaratgan. Uchinchidan, bugungi kunda tarbiya oila, ta’lim muassasasi, mahalla va ommaviy axborot vositalarining birgalikdagi harakati orqali amalga oshadi va bu bug‘inlar o‘rtasidagi uyg‘unlik uning samaradorligini belgilaydi.

To‘rtinchidan, Yangi O‘zbekiston sharoitida yoshlar tarbiyasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan va unga huquqiy hamda tashkiliy asoslar yaratilgan. Biroq bu siyosatning muvaffaqiyati har bir fuqaro, ayniqsa ota-ona va pedagoglarning shaxsiy mas’uliyati hamda faolligiga bog‘liq. Zero, tarbiyaga sarflangan har bir sa’y-harakat jamiyatning ertangi kunga qo‘yilgan eng ishonchli sarmoyasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2023.

2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentyabr.

3. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.

4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

6. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Ma’naviyat, 1992.

7. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993.

8. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. Mukammal asarlar to‘plami. – Toshkent: Fan.

9. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Yulduzcha, 1990.